

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реєстраційний номер: 3

Дата реєстрації: 18.06.2025

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Інформаційні атаки на державному рівні в умовах гібридної
війни»

Виконала студентка IV курсу
спеціальність: 291 «Міжнародні
відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»
Бобрушко Вікторія Віталіївна

Керівник: ст. викл. Даруда Ж.Ф.
Рецензент: канд. іст. наук, доц.
Туряниця І.А.

Даруда Ж.Ф.
Зубань Л.І.
25.06.2025.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН	10
1.1 Поняття “інформаційна війна” та “інформаційна атака” її вплив на суспільство.....	10
1.2 Поняття та види суб’єктів інформаційних воєн у системі сучасних міжнародних відносин	16
РОЗДІЛ ІІ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ ЯК ОСНОВНИЙ МЕХАНІЗМ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН.....	25
2.1 Використання маніпулятивних механізмів і технологій у сучасних ЗМІ.....	25
2.2 Інформаційна зброя і засоби ведення інформаційних атак (на прикладі актуальної російсько-української гібридної війни та інших воєн).....	31
РОЗДІЛ ІІІ ЗАСОБИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ У ХХІ СТОЛІТТІ І ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ	40
3.1 Практика використання мережі Інтернет в інформаційній війні.....	40
3.2 Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди.....	46
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	58

ВСТУП

У XXI столітті світова спільнота стикається з новими викликами, які значно змінюють уявлення про безпеку, суверенітет та засоби ведення воєн. Одним із найнебезпечніших проявів сучасних конфліктів є гібридна війна - багатовимірна стратегія, що поєднує традиційні військові методи з нетрадиційними, зокрема інформаційними, економічними, політичними та кібернетичними засобами впливу. Особливе місце в цьому процесі займають інформаційні атаки, які стали потужним інструментом у боротьбі за вплив, дестабілізацію внутрішньої ситуації в державах, підрив авторитету національних інституцій та маніпуляцію свідомістю населення.

Інформаційні атаки є цілеспрямованим і системним впливом на інформаційне середовище держави або суспільства з метою створення хаосу, зниження довіри до влади, розпалювання міжетнічних чи соціальних конфліктів, формування викривленого інформаційного фону. Часто ці атаки здійснюються через засоби масової інформації, соціальні мережі, кіберзасоби, пропаганду, фейки та інші інструменти психологічного та когнітивного впливу. В умовах високого рівня цифровізації суспільства їх ефективність зростає в рази.

Сучасний світ переживає період глибоких трансформацій, пов'язаних із розвитком інформаційних технологій та цифрових комунікацій. У цьому контексті значно зросла роль інформаційного простору як арени для міждержавного протистояння. Однією з найнебезпечніших загроз для національної безпеки в умовах глобалізації є інформаційні атаки, які часто застосовуються в межах гібридної війни - комплексного поєднання військових, економічних, політичних та інформаційних засобів впливу.

Гібридна війна стала новою формою ведення конфліктів, де межі між війною і миром стають розмитими, а інформація - потужною зброєю. Через інформаційні атаки можуть дестабілізуватися суспільно-політичні процеси, змінюватися громадська думка, створюватися штучні конфлікти та поширюватися фейкові наративи. З огляду на це, питання вивчення природи,

методів та наслідків інформаційних атак є надзвичайно актуальним.

Актуальність теми дослідження. Особливої актуальності це питання набуває для України, яка з 2014 року стала об'єктом безпрецедентної інформаційної агресії з боку Російської Федерації. Інформаційні операції супроводжують не лише воєнні дії на Сході країни, але й мають на меті вплив на внутрішньополітичну ситуацію, міжнародну репутацію, економічну стабільність та національну ідентичність. Український досвід, який нині вивчається багатьма аналітичними центрами у світі, є цінним прикладом опору інформаційній агресії.

У сучасній ситуації Україна має постійне завдання і гостру потребу забезпечувати національну безпеку в умовах активного розвитку новітніх технологій, процесів глобалізації, комп'ютеризації, посилення відцентрових тенденцій у площині інтернету, неухильного зростання ролі й значення інформації в геополітичному аспекті.

Розробка національної концепції протидії інформаційним впливам та інформаційним війнам є важливим компонентом концепції національної безпеки. Україна прагне застосувати максимальною мірою світовий досвід та інструменти міжнародного і міждержавного співробітництва у процесі зміцнення власної інформаційної безпеки. Серед держав, які мають потужний релевантний досвід, виокремимо Сполучені Штати Америки як світового лідера та глобального гравця сучасних міжнародних відносин, що фактично конститує світову систему безпеки. Американські фахівці ще наприкінці ХХ ст. стверджували, що одним з пріоритетних напрямків національної стратегії оборони, від розвитку якого залежить збереження та зміцнення їхнього становища у світі, є інформаційна перевага над будь-яким можливим супротивником.

Сьогодні експерти значну увагу приділяють розробці кола питань, пов'язаних із концепціями інформаційної війни та протидії їй. У сучасному суспільстві роль ЗМК як інструменту пропаганди та агітації продовжує зростати.

В умовах збройних конфліктів роль ЗМК як інструменту інформаційної

протидії (і пропаганди зокрема) суттєво зросла. Поразка на інформаційному полі може значно погіршити й навіть звести нанівець результати збройних перемог держави. Як бачимо, нині наслідки можуть бути страшні: окупація, збройні конфлікти, анексія та інші негативні політичні явища, які держави-агресори впроваджують великою мірою завдяки гібридним інформаційним впливам на суспільство країни-суперниці.

У цих реаліях є важливою взаємодія держави і ЗМК для формування і проведення централізованої й ефективної інформаційної політики. Адже при слабкій інформаційній обороні як під час військових конфліктів, так і в мирний час країна може постраждати від цілеспрямованого інформаційного впливу інших політичних гравців. Відтак формування єдиної інформаційної політики є тим інструментом, що посилює державні досягнення в усіх сферах діяльності та зміцнює її авторитет на міжнародній політичній арені. Конфлікти у XXI столітті виразно демонструють тенденції до зростання ролі інформаційних війн у політичній боротьбі.

Найгостріше актуальність нашої теми дипломної роботи проявляється в ситуації з сучасною російсько-українською гібридною війною, адже Росія веде тривалу інформаційну війну проти України. Складні та разючі наслідки цієї війни (“промивання мізків”, пропаганда, поширення брехні, русифікація, творення стереотипів, образу ворога, комплексів меншовартості українців та інші негативні інформаційні впливи) – це анексія Криму й конфлікт на Сході, інтереси Росії в якому полягають у його пролонгації на невизначений термін і повній дестабілізації політичної та всіх інших сфер життя не лише на окупованих територіях, а й у країні загалом.

Проблемою інформаційних війн у політиці займалися видатні українські дослідники Почепцов Г., Карпенко Г., Ліпкан В., Остроухов В., Короход Я. та інші.

Проблематику інформаційних впливів та протиборств, інформаційних війн та інформаційних атак неодноразово порушували і висвітлювали вітчизняні та

зарубіжні дослідники. Тут варто відзначити таких учених, як: Дж. Арквіллі, Р. Гула, Г. Почепцов, Н. Камінська, Г. Карпенко, Я. Короход, І. Костюк, Д. Кюль, М. Лібікі, С. Любарський, Р. Моландер, Дж. Най, В. Остроухов, С. Расторгуєв, О. Саприкін, Г. Сасин, О. Сивак, П. Ткачук, П. Шевчук, О. Цуканова, В. Хорошко, Ю. Хохлачова, О. Щурко та інші. Разом із тим неоднозначне розуміння згаданих категорій, іноді їх ототожнення змушують і надалі привернути увагу, особливо щодо з'ясування їхньої суті, а також правових основ їх попередження і протидії.

Зокрема, В. Карпенко [37] аналізує інформаційний простір України, показує інформаційну експансію Росії, яка використовує в своїх цілях наші ЗМІ для поширення неоімперіалістичних ідей, подає форми російської експансії в інформаційному просторі України. О. Саприкін [49], П. Шевчук [59], І. Костюк [39], О. Цуканова [57] досліджують проблеми інформаційних війн, розкривають сутність процесів інформаційного впливу на суспільство. У вітчизняній науковій літературі недостатньо досліджені питання інформаційної війни. Поза увагою залишається виявлення причин захисту інформаційного поля України від інформаційних атак. Все це зумовлює вибір теми дослідження.

У зв'язку з цим конче необхідним є міждисциплінарне теоретичне і практичне дослідження феномену інформаційних атак та воєн в контексті збройних конфліктів, виявлення специфічних стратегій і засобів впливу, аналіз ефективності застосування прийомів інформаційної боротьби і підготовка практичних рекомендацій із протидії інформаційним загрозам.

Метою дипломної роботи є: дослідження інформаційних атак як елементу гібридної війни на державному рівні, аналіз їх механізмів, форм реалізації, а також розробка рекомендацій щодо протидії таким загрозам у межах національної інформаційної безпеки.

Завдання дослідження:

- визначити поняття “інформаційна війна”, “інформаційна атака” та їх вплив на суспільство;

- розглянути історичні й сутнісні сучасні передумови появи інформаційної війни як явища сучасних міжнародних відносин;
- проаналізувати суб'єкти інформаційних війн, їхні характеристики;
- дослідити феномен маніпуляції свідомістю та різні аспекти маніпуляції свідомістю в сучасних ЗМК;
- проаналізувати збройні конфлікти як особливу сферу ведення інформаційних війн;
- розглянути інформаційну зброю й засоби введення інформаційної війни на сучасному етапі;
- з'ясувати практику використання мережі інтернет в інформаційній війні;
- проаналізувати механізми й практичні рекомендації протидії інформаційній війні на державному рівні.

Об'єктом даного дослідження є: процеси ведення інформаційної боротьби в умовах гібридної війни на міждержавному рівні.

Предметом дослідження є: механізми, методи та інструменти здійснення інформаційних атак на державному рівні, їх вплив на національну безпеку та засоби протидії в умовах гібридної війни.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у комплексному аналізі інформаційних атак як інструмента гібридної війни на міждержавному рівні, що враховує сучасні форми, методи та технології їх реалізації в умовах цифровізації суспільства. Таким чином, дослідження робить внесок у подальше вивчення гібридних загроз у сфері інформаційної безпеки та формування ефективної моделі протидії інформаційним атакам.

Хронологічні та географічні межі. У межах цієї дипломної роботи досліджуються інформаційні атаки на державному рівні в контексті гібридної війни з 2014 року по 2025 рік, із географічним фокусом на Україну як об'єкт, та Російську Федерацію як основного ініціатора таких атак. У роботі також вміщені та розглядаються приклади подібних інформаційних впливів у державах-членах ЄС та США для виявлення спільних рис і відмінностей у механізмах ведення

інформаційної війни.

Методологічну основу даної дипломної роботи становлять системний, комплексний та міждисциплінарний підходи, що дозволяють розглядати інформаційні атаки як складне соціально-політичне, інформаційне та безпекове явище.

У процесі дослідження використовувались наступні наукові методи: 1) аналіз і синтез - для вивчення наукових джерел, нормативно-правових актів та інформаційних кейсів; 2) порівняльно-правовий метод - для зіставлення підходів різних країн до протидії інформаційним атакам; 3) історичний метод - для вивчення еволюції форм інформаційної боротьби; 4) контент-аналіз - для дослідження медіаматеріалів та соціальних мереж; 5) метод моделювання - для розробки можливих сценаріїв інформаційного впливу та відповідних контрзаходів; 6) метод системного аналізу - для оцінки комплексного впливу інформаційних атак на державні структури та суспільство.

Практичне значення дипломної роботи полягає в можливості застосування отриманих результатів для підвищення ефективності заходів протидії інформаційним атакам на державному рівні. Запропоновані у роботі рекомендації можуть бути використані: у діяльності органів державної влади та спеціальних служб з питань інформаційної безпеки; при розробці стратегій інформаційної політики держави в умовах гібридної агресії; у навчальному процесі вищих навчальних закладів при підготовці фахівців з національної безпеки, інформаційних технологій, політології та міжнародних відносин; для аналітичної роботи експертів, журналістів та громадських організацій, які займаються темами кібербезпеки та протидії пропаганді; як база для подальших наукових досліджень, що стосуються інформаційної безпеки держави.

Таким чином, результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення практичних механізмів захисту національного інформаційного простору та розробки заходів щодо попередження і нейтралізації інформаційних загроз.

Структура дипломної роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, якими охоплюються шість підрозділів, загального висновку та списку використаних джерел та літератури (61 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи – 63 сторінки.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН

1.1 Поняття “інформаційна війна” та “інформаційна атака” її вплив на суспільство.

У сучасному світі, де інформація стала стратегічним ресурсом, питання інформаційної безпеки набуває все більшої актуальності. Термін “інформаційна війна” охоплює дії, спрямовані на здобуття переваги над противником шляхом маніпуляції інформацією. Інформаційна атака є ключовим інструментом в рамках такої війни.

Інформаційні війни як явище існували в тій чи іншій мірі з давніх часів. Здійснення інформаційних впливів з використанням інформаційної зброї (приховування інформації; подача її частково, у певному ракурсі; перебільшення наслідків) було зафіксовано літописцями на теренах України ще за Київської Русі. Так, загальновідомим є факт поїздки княгині Ольги до Константинополя, проте ні візантійські, ні руські джерела не висвітлюють причину та мету подолання такого довгого шляху. Войовничий князь Святослав заздалегідь повідомляв противника про свій похід, проте залишалися таємницею напрям та сили, котрі планувалося задіяти. Це давало можливість навести паніку у стані військ та швидко розгромити противника [26, с. 18].

Одним із перших у відкритому друці, хто написав про феномен інформаційних воєн був М. Маклюєн у 1960 роках. Уже тоді було відомо, що “холодна війна” ведеться за допомогою інформаційних технологій, так як у всі часи війни велися з допомогою передових технологій. Дослідник відмітив, що якщо “гарячі” війни минулого використовували зброю, знищуючи ворогів одного за іншим, то інформаційна зброя за допомогою телебачення та кіно, навпаки, занурює все населення у певний світ уяви: “земна куля тепер – не більше, ніж село” [50, с. 19].

Інформаційна війна є тотальним явищем, де неможливим є визначення його початку та кінця. Зокрема, на думку С. Расторгуєва, інформаційна війна – це наявність боротьби між державами за допомогою інформаційної зброї, тобто це відкриті та приховані цілеспрямовані інформаційні впливи систем (держав) одна на одну, з метою отримання переваги в матеріальній сфері, де інформаційні впливи – це впливи з допомогою таких засобів, використання яких дозволяє досягати задуманих цілей [50, с. 19]. П. Шпиґа та Р. Рудник [60, с. 328] повідомляють, що нині є 4 підходи до визначення даного поняття:

- перший підхід трактує їх як сукупність політико-правових, соціально-економічних, психологічних дій, що передбачають захоплення інформаційного простору, витіснення ворога з інформаційної сфери, знищення його комунікацій, позбавлення засобів передачі повідомлень, а також інші подібні цілі;

- за другим підходом інформаційна війна – це найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі, де першочергового значення набувають такі якості взаємодії, як безкомпромісність, висока інтенсивність суперечки та короткотривалість гострого суперництва;

- за третім підходом інформаційна війна інтерпретується як форма забезпечення та ведення військово-силових дій за допомогою найсучасніших електронних засобів (цифрових випромінювачів, супутникових передавачів та інших аналогічних засобів, які застосовуються для виконання військових завдань);

- четвертий підхід ототожнює інформаційні війни з кібернетичними війнами (протистояння між технічними системами).

Інформаційна війна - це конфлікт, у якому однією з основних форм боротьби є цілеспрямований вплив на інформаційну сферу супротивника з метою дезорієнтації, деморалізації або маніпуляції свідомістю. Така війна ведеться не лише за допомогою ЗМІ, а й через соціальні мережі, кіберпростір, іноді навіть через освітні чи культурні канали [53].

Теорія міжнародних відносин, ще не розробила загальноприйнятого

терміна “інформаційна війна”. У сфері державного управління, зовнішньої політики та в політичній науці найпоширенішим є підхід, де інформаційна війна трактується, головним чином, як інформаційно-пропагандистські та інформаційно-психологічні операції, які здійснюються за допомогою засобів масової комунікації, зокрема, електронних, через елементи глобальної інформаційної інфраструктури.

Українські дослідники Д. Богуш та О. Юдін зазначають, що про ведення інформаційної війни можна говорити лише в тому випадку, коли здійснюється комплексний вплив на інформаційну сферу противника, який передбачає створення умов для ведення бойових дій або виступає як самостійний чинник, який змушує конфронтуючу державу відмовитись від намічених політичних, економічних чи інших цілей [18, с. 85].

При цьому особливостями інформаційної війни в будь-якому випадку є ризик і невизначеність її результатів. Р. Чирва стверджує, що головне завдання інформаційних воєн полягає в маніпулюванні масами, дезорієнтації та дезінформації громадян, залякуванні супротивника своєю могутністю [58, с. 9].

Якщо розглядати нові інформаційні технології, як зброю, то ми приходимо до висновку, що вони здатні обернутися для людства катастрофою, адже в якості інструмента політики інформаційна війна означає панування одного суспільства шляхом обдурення народу іншої країни.

Останнім часом словосполучення “інформаційна війна” та “інформаційна атака” надійно увійшло в лексикон українських політиків, державних діячів та науковців. Обговоренню цього питання були присвячені й декілька круглих столів на тему “Інформаційні війни в Україні: новітня історія чи майбутнє” за участю політологів, експертів та представників засобів масової інформації [17, с. 160].

Поняття терміну “інформаційна атака” це - цілеспрямовані дії з використанням технічних і програмних засобів з метою порушення інформаційної безпеки системи, що дають змогу впливати на її вміст.

Інформаційна атака - це цілеспрямована дія, спрямована на зміну інформаційного поля певного об'єкта (держави, організації, особи) шляхом поширення неправдивої, маніпулятивної або частково правдивої інформації. Інформаційні атаки можуть бути спрямовані на дискредитацію політичних лідерів, вплив на громадську думку, формування бажаного світогляду серед населення [24].

Інформаційна війна може здійснюватися через різні інструменти: пропаганда: систематичне поширення певної ідеології або поглядів; дезінформація: свідоме поширення неправдивих або перекручених даних; фейкові новини: новини, які імітують правду, але є вигаданими [21]. Тролінг і боти в соціальних мережах: створення ілюзії громадської думки. Кібернапади: злам інформаційних систем з метою отримання або знищення інформації [41].

Інформаційні війни мають потужний вплив на суспільство: Формування громадської думки: навіть неправдива інформація, якщо вона повторюється достатньо часто, може стати “правдою” для великої кількості людей [29]. Поляризація суспільства: внаслідок маніпуляцій громадяни можуть стати на протилежні сторони конфлікту. Психологічний вплив: поширення тривожних або агресивних наративів викликає стрес, страх і агресію. Зміна політичних уподобань: вибори можуть бути під впливом інформаційної кампанії [2].

Одним із найяскравіших прикладів є інформаційна війна, яку веде Росія проти України. Через телебачення, інтернет і соцмережі поширюється дезінформація про події на сході України, дискредитуються українські військові, спотворюється уявлення про міжнародну ситуацію [32].

Ще один приклад - втручання у вибори в США 2016 року, коли через соціальні мережі поширювалися фейкові новини для впливу на виборців [7].

Суспільство має навчитися протидіяти інформаційній агресії. Основними напрямками захисту є: Медіаграмотність населення: навчання критичному мисленню та перевірці джерел інформації [43]. Розвиток національного інформаційного простору: підтримка незалежних ЗМІ та державних

інформаційних ініціатив. Кібербезпека: захист серверів, баз даних, комунікаційних систем від втручання. Законодавчі ініціативи: регулювання інформаційної сфери та боротьба з фейками на державному рівні [31].

Проте, при цьому, усі констатують лише факт інформаційної експансії стосовно України та необхідність у цьому контексті “щось робити”. Між тим інформаційна агресія щодо України триває. Це і “таємні в’язниці ЦРУ”, “придністровське питання”, “продаж зброї Іраку та Грузії” тощо [17].

Є. Магда вважає, що інформаційна війна проти України спрямована не лише на розхитування ситуації всередині держави, а і на створення негативного іміджу України в світі. Стартував цей процес ще 2005 року під час першої газової війни. Тоді Україну успішно представили в якості нечесного, а щонайменше сумнівного транзитера газу, незважаючи на те, що протягом десятиліть Україна ніколи не допускала зриву поставок природного газу до Європи через свою територію. Показово, що одночасно з цими звинуваченнями Росія наголошувала на необхідності будівництва газопроводів, альтернативних українській системі (Північноєвропейський газопровід у Балтійському морі, друга нитка “Блакитного потоку” в Чорному морі та розширення газотранспортної системи в Білорусі, що тепер належить Газпрому). До того ж звинувачення у крадіжках газу не підкріплювалися конкретними фактами [42, с. 140].

Ми погоджуємося з думкою О. В. Цуканова, який стверджує, що в останні роки Україна стала об’єктом інформаційних атак як зі сторони Заходу, так і Росії. Серед найбільш яскравих прикладів таких війн, зокрема зі сторони Росії, то серед них слід відзначити нав’язування ідей федералізації, надання російській мові статусу другої державної. В різні часи змінювався перелік провідних тем, таких як проблеми Чорноморського флоту, проблематика паливно-енергетичного комплексу, проблеми Криму і кримських татар, а також діяльність екстремістських політичних організацій таких як УНА-УНСО [57].

Вперше Україну перемогли в даній війні, коли поширювали та спотворювали інформацію про те, що Україна не здатна утримувати й

обслуговувати ядерну зброю, внаслідок чого Україна добровільно позбулася ядерного статусу, втративши свій вплив на міжнародній арені.

Якщо проаналізувати наслідки всіх інформаційних атак, що останнім часом здійснювалися проти нашої держави, то можна зробити наступний висновок: Україна, по-суті, повинна працювати над якісною протидією інформаційним атакам, адже це негативним чином впливає на суспільство держави та може в кінці кінців призвести до втрати контролю над власним інформаційним суверенітетом, а її інформаційний простір стане незахищеним від впливу інформаційних потоків суміжних держав, з усіма наслідками, які з цього випливають.

Отже, інформаційна війна – це суспільно-політичне явище, яке у політичному аспекті є продовженням домінуючих ідеологічних засад державної політики, що здійснюється за допомогою комплексу засобів інформаційно-технологічної індустрії, механізмів інформаційно-психологічного впливу на суспільство всередині держави чи населення країн-конкурентів в умовах політичного (воєнно-політичного, економічного) конфлікту з метою формування в соціальному аспекті єдності суспільства, визначення його ідентичності та інформаційного захисту світоглядних цінностей, а також – деморалізації та фрагментації населення і силової компоненти держав-противників у межах глобального інформаційного простору.

Інформаційна війна є новим видом глобального конфлікту, де зброєю є не кулі, а слова, образи й дані. Учасником цієї війни може бути кожен - як жертвою, так і носієм фейкової інформації. В умовах цифрової доби вкрай важливо бути свідомим споживачем інформації, вміти її критично аналізувати та не піддаватися маніпуляціям. Тільки обізнаність та обережність можуть забезпечити ефективний захист суспільства від наслідків інформаційних атак.

1.2 Поняття та види суб'єктів інформаційних воєн у системі сучасних міжнародних відносин.

Інформаційна зброя, що постає основним засобом ведення інформаційної війни, не може використовуватися самотійно, обов'язково існують суб'єкти, що прагнуть використовувати в корисних та злочинних цілях позитивні властивості інформації та інформаційних технологій, які створювалися на користь людини, суспільству та державі. На думку науковців, розуміння шкідливості та деструктивної сили інформаційних війн вимагає більш ґрунтовного дослідження цього феномену з правової точки зору, у першу чергу це стосується діяльності тих суб'єктів, що своїми діями створюють суттєву загрозу інформаційній безпеці держави, суспільства, населення, окремих груп населення та, власне, людини – суб'єктів інформаційних війн.

Інформаційна війна це - сукупність методів та способів цілеспрямованого впливу суб'єктів-агресорів в умовах інформаційної відкритості на соціальні відносини (відносини людей між собою, відносини в суспільстві та державі), інформаційні ресурси, інформаційно-аналітичні та інформаційно-технічні системи, системи формування масової свідомості та психіки окремої людини, з використанням усіх властивостей інформації, інформаційних ресурсів та новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій з метою штучного створення факторів гальмування розвитку людини, суспільства та держави, встановлення контролю над інформаційними ресурсами потенційного супротивника задля отримання переваг у пріоритетних сферах суспільного життя.

Таким чином, виходячи із наданого визначення поняття інформаційної війни, під суб'єктами інформаційної війни будемо розуміти людей, окремі групи людей, об'єднані спільними інтересами або іншими ознаками (національністю, мовою, професією, територіальним розташуванням тощо), держави, групи держав, міжнародні організації, що мають суттєві суперечки з іншими людьми, групами людей, державами, групами держав або міжнародними організаціями, які переходять до фази конкурентної боротьби з використанням усіх властивостей інформації, інформаційних ресурсів та новітніх інформаційно-

телекомунікаційних технологій (інформаційної зброї).

Хотілося б акцентувати увагу, що суб'єктам інформаційної війни притаманна низка ознак, що істотно відрізняють їх від інших суб'єктів. Так, зокрема, В. К. Бутранець [20] до таких ознак відносить:

- розробку інформаційної зброї, засобів її доставки, маскування або володіння інформаційною зброєю;
- наявність у складі суб'єкта спеціальних сил або структур, що функціонально уповноважені на ведення інформаційної війни;
- наявність у суб'єкта власних інтересів в інформаційній сфері та інших сферах життєдіяльності;
- контроль суб'єктом тієї частини інформаційного простору, в межах якої він наділений першочерговим правом встановлювати норми регулювання відносин;
- існування в офіційній ідеології положень, що дозволяють суб'єкту прямо чи опосередковано брати участь в інформаційній війні.

Підтримуючи загалом наведений перелік ознак суб'єктів інформаційної війни, хотілося би додати ще декілька, на нашу думку, суттєвих ознак зазначених суб'єктів, а саме:

- комплексний характер засобів, методів та стратегій ведення інформаційної війни, у тому числі розробка декількох варіантів форм інформаційних нападів, що не піддаються прогнозуванню;
- наявність ефективної системи захисту від інформаційної агресії з урахуванням усіх існуючих варіантів нападу від різних суб'єктів;
- наявність висококваліфікованих кадрів, найсучаснішої техніки, необмежених матеріальних можливостей (звісно ця ознака не є необхідною, але за наявності значної кількості матеріальних можливостей безпосередньо залежить наявність висококваліфікованих фахівців та найсучаснішої техніки, що, у свою чергу, постає одним із необхідних факторів успіху в інформаційній війні).

До числі суб'єктів інформаційних війн, що ведуться по всьому світу, відносяться:

- держави, їх союзи та коаліції;
- міжнародній організації;
- недержавні незаконні (у тому числі незаконні міжнародні) збройні формування та організації терористичної, екстремістської, радикальної політичної, радикальної релігійної спрямованості;
- транснаціональні корпорації;
- віртуальні соціальні спільноти;
- медіа-корпорації;
- віртуальні коаліції [16, с. 7].

Так, держави, їх союзи та коаліції, як одні із найкрупніших суб'єктів інформаційних війн, характеризуються наявністю стабільних інтересів в інформаційному просторі. З метою постійного підтримання власних інтересів в інформаційній сфері, недопущення виникнення для них суттєвої загрози або боротьби з недоторканістю цих інтересів держави, їх союзи та коаліції розробляють та реалізують низку заходів, серед яких першочергове місце належить:

- формування власного інформаційного простору (державного, союзного або коаліційного), що інтегровано до глобального інформаційного простору;
- контроль за належним функціонуванням інформаційного простору;
- розробка відповідної нормативно- правової, концептуальної, ідеологічної бази, що регламентує випадки участі в інформаційній війні, визначає основні принципи та форми участі в інформаційній війні даного суб'єкта;
- створення спеціальних структурних підрозділів (як у складі силових структур, так і у складі цивільних державних установ), основним призначенням яких постає ведення інформаційної війни;
- розробка різноманітних засобів ведення інформаційної війни (інформаційної зброї) або, у разі неможливості вироблення інформаційної зброї

власними силами, її придбання (легальним або нелегальним шляхом) за кордоном.

Міжнародні організації також мають власні стабільні інтереси в інформаційному просторі, частково контролюють інформаційні простори держав-учасниць конкретних міжнародних організацій та беруть активну участь у формуванні глобального світового інформаційного простору, з метою чого здійснюють цілу низку організаційно-правових заходів.

Недержавні незаконні (у тому числі незаконні міжнародні) збройні формування та організації терористичної, екстремістської, радикальної політичної, радикальної релігійної спрямованості, ведення інформаційної війни якими постає однією із основних складових їх діяльності, у напрямку підготовки до ведення інформаційної війни з різними суб'єктами здійснюють наступні заходи:

- створюють власний (частіше за все закритий) сегмент інформаційного простору, що прагне до захоплення чи контролю, руйнації та заміни на власний сегментів національного та/або глобального інформаційного простору;

- створюють в рамках власних або союзних структур сили, до функцій та звань яких відноситься ведення інформаційної війни.

Транснаціональні корпорації під час підготовки до ведення інформаційних війн або розробки заходів, спрямованих на нейтралізації загроз, що несуть у собі інформаційні війни, здійснюють практично ті ж самі заходи, що і міжнародні організації у цьому напрямку.

Звісно власники інформаційно-комунікаційних мереж та розробники найсучасніших мережових технологій серед інших представників транснаціональних корпорацій під час ведення інформаційних війн (в ролі будь-якої із сторін учасниць) відіграють особливу роль в зв'язку з тим, що за умов сучасного інформаційного суспільства умови диктує той, хто є власником інформаційних мереж, ресурсів та технологій.

Наступним суб'єктом інформаційної війни, діяльність якого щодо ведення

інформаційної війни або протидії їй та усуненню негативних наслідків, схожа з діяльністю у цьому напрямку міжнародних організацій та транснаціональних корпорацій є віртуальні соціальні спільноти. За умов сучасного інформаційного суспільства відбувається становлення нових соціальних формацій, що набувають принципово нових можливостей здійснення цілеспрямованого впливу на традиційні державні та суспільні структури. До числа таких нових формацій відносяться віртуальні соціальні спільноти, що являють собою соціальні системи, які включають до себе усю сукупність соціальних системи різних типів та їх окремих елементів, сегментів інформаційного простору, джерел інтелектуальних і матеріальних ресурсів, розподілених по земній кулі та об'єднаних у рамках досягнення загальної мети єдиною для усіх елементів віртуальної системи ідеологією [16, с. 10].

Перш за хотілося б акцентувати увагу на тому, що віртуальна соціальна спільнота в якості реального об'єкту існує виключно в уявленні її членів (окремих громадян, груп людей, колективів та соціальних структур), а всі відносини, що пов'язують членів цієї спільноти здійснюються без встановлення обов'язкового особистого контакту (віртуально) і постають такою формою відносин, що притаманна виключно інформаційному суспільству. У разі, якщо така віртуальна спільнота буде позбавлена інформаційно-телекомунікаційних технологій, за допомогою яких налагоджується зв'язок між її членами, то така спільнота просто припинить своє існування. Звісно, існування таких віртуальних формацій не відноситься до традиційних уявлень ведення будь-якої діяльності та реалізації соціальної активності суспільства, але, заважаючи на стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій не є чимось непередбачуваним та нереальним.

Як вже зазначалося у роботі, діяльність транснаціональних корпорацій та віртуальних соціальних спільнот щодо ведення інформаційної війни або протидії їй та усуненню негативних наслідків багато в чому схожа між собою, але, хотілося б акцентувати увагу на такій відмінності як використання

інформаційної зброї: транснаціональні корпорації під час ведення інформаційної війни частіше за все використовують власний інформаційний потенціал та інформаційні ресурси у той час, як віртуальні спільноти використовуються під час боротьби чужі матеріальні та інтелектуальні ресурси.

Усвідомлюючи усю небезпеку діяльності віртуальних соціальних спільнот як потенційних агресорів інформаційної війни, хотілося б висвітлити найбільш небезпечні моменти:

- висока мобільність сил та засобів таких соціальних систем до ведення та відбиття інформаційного нападу;

- висока здатність поповнювати сили, засоби, втрати інтелектуальних та матеріальних ресурсів, беручи їх безпосередньо із держав із розвиненою інформаційно-комунікаційної інфраструктурою, що до цього не брали участі в конкретній інформаційній війні;

- здатність у найкоротші строки повністю змінити свій вигляд та форму існування в інформаційному просторі, структуру та методи діяльності, що ускладнює вироблення дієвих санкцій;

- юридична складність встановити віртуальний зв'язок між елементами віртуальної спільноти, оскільки віртуальні відносини не залишають слідів, що створює певні труднощі для притягнення до відповідальності учасників та організаторів такої спільноти.

Засоби масової інформації та масової комунікації, як повноправні суб'єкти інформаційних війн, мають стабільні інтереси в інформаційному просторі, приймають активну участь у формуванні глобального інформаційного простору, здійснюють частковий контроль (намагаючись перейти до повного) за формуванням та функціонуванням національних сегментів інформаційного простору. Засоби масової інформації та масової комунікації прийнято розділяти на державні і недержавні.

Основним призначенням державних засобів масової інформації постає інформування населення про діяльність органів державної влади і місцевого

самоврядування, тобто засоби масової інформації постають своєрідним посередником у встановленні суспільних зв'язків між населенням та органами влади і місцевого самоврядування. Під час налагодження такого виду зв'язку засоби масової інформації мають безпосередньо неупереджено висвітлювати ту інформацію, що вони отримують від органів державної влади та місцевого самоврядування, але, насправді, можна спостерігати зовсім іншу картину, коли засоби масової інформації свідомо змінюють, редагують отриману інформацію, підтасовують факти тощо. Усі вказані діяння відносяться до інформаційної війни, яку можуть вести засоби масової інформації як за власною ініціативою (неупереджене журналістське розслідування), так і за замовленням окремих (державних чи приватних) структур.

Говорячи про тісний зв'язкою засобів масової інформації та органів державної влади і місцевого самоврядування, хотілося б навести приклад такої взаємодії – електронне врядування. Зміст електронного врядування, зважаючи на прагнення України досягти європейських стандартів, одним із яких постає служіння держави, перш за все, народів та надання якісних адміністративних послуг, полягає у спрощеній процедурі спілкування населення з органами державної влади і місцевого самоврядування. Електронне врядування сприяє забезпеченню високого ступеню інформаційної прозорості діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування (але, все ж таки, зважаючи на прагнення самого органу бути відкритим до громадськості та надання доступу до інформації).

Що ж стосується недержавних засобів масової інформації, що частіше за все належать крупним фінансово-промисловим структурам, які тісно взаємодіють з політичною елітою (або знаходяться у її складі), то слід підкреслити, що засоби масової інформації ведуть власну політику здійснення впливу на індивідуальну та масову свідомість суспільства в політичних та економічних інтересах їх власників. Таким чином, можна дійти висновку, що за таких умов діяльності недержавних засобів масової інформації їх діяльність не

може поставати незалежною й об'єктивною.

Загальновідомим постає твердження про те, що засоби масової інформації з четвертою владою в країні (зважаючи на прийнятий розподіл влади на три гілки – законодавча, виконавча і судова). На нашу думку, така теза виникла у зв'язку із очевидним прагненням засобів масової інформації бути на одному рівні з органами державної влади і місцевого самоврядування, здійснювати безпосередній контроль за потоками інформації, що стосується діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, та здійснювати вплив на населення в результаті перекручення отриманої інформації. Вважаємо, що саме завдяки добре налагодженому електронному урядуванню буде можливо уникнути свідомого викривлення вихідної інформації у відповідності до політики, якої притримується конкретний засіб масової інформації або його власник.

Таким чином, хотілося б наголосити, що засоби масової інформації, за умов сучасного інформаційного суспільства, мають значні можливості з маніпулювання інформацією про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, що робить їх одним із найнебезпечніших суб'єктів ведення інформаційної війни, але за умов існування електронного урядування можна значно зменшити вплив засобів масової інформації на свідомість громадян.

Останній суб'єкт інформаційних війн – віртуальні коаліції, що можуть включати до свого складу усіх суб'єктів інформаційних війн, що були проаналізовані вище.

Інформаційні війни – це особливий виклик для сучасної системи цінностей. Маніпулювання інформацією через психологічний вплив на опонента історично давно виступав засобом ведення війни. Особливістю інформаційної війни є не тільки те, що вплив здійснюється з використанням новітніх засобів, а й те, що це невідконтрольний ресурс, який дуже слабо піддається правовій регламентації, тому активно застосовує неправдиву, перекручену інформацію як засіб маніпуляції свідомістю. У сучасних міжнародних відносинах інформаційні

війни стали невід’ємною складовою геополітичного протистояння, впливу та конкуренції. Інформаційна війна - це цілеспрямоване використання інформаційних ресурсів, технологій і каналів комунікації з метою досягнення політичних, економічних, військових або соціальних переваг. У цій війні головною зброєю стає інформація, а поле битви - суспільна свідомість, інфопростір і цифрове середовище.

Суб’єкти інформаційних війн - це ті актори, які ініціюють, здійснюють або беруть участь у подібних конфліктах. Їх умовно можна поділити на дві основні групи: державні та недержавні. До державних належать уряди, спецслужби, збройні сили, офіційні ЗМІ тощо. Вони можуть вести системну інформаційну політику на внутрішньому і зовнішньому рівнях, формуючи певний наратив чи маніпулюючи міжнародною аудиторією. Недержавні суб’єкти - це хакерські угруповання, приватні воєнізовані структури, транснаціональні корпорації, медіахолдинги, окремі інфлюенсери, громадські рухи, а також “армії ботів”, які можуть бути керовані як офіційними, так і неофіційними структурами.

Сучасні інформаційні війни не обмежуються лише воєнним чи політичним контекстом. Вони проникають у культурну, економічну, ідеологічну й соціальну сфери, змінюючи традиційні уявлення про суверенітет, безпеку та вплив. Особливо важливо зазначити, що інформаційна зброя діє не тільки на державному рівні, а й безпосередньо впливає на громадську думку, політичні процеси та міждержавну довіру.

Таким чином, розуміння суб’єктів інформаційної війни та їхніх ролей є критично важливим для забезпечення інформаційної безпеки держав, формування стратегій протидії гібридним загрозам, а також побудови більш стійких демократичних інституцій. У світі, де інформація стала потужним інструментом впливу, здатність аналізувати її джерела, наміри та ефекти є ключем до збереження стабільності та суверенітету у міжнародному середовищі.

РОЗДІЛ II

МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ ЯК ОСНОВНИЙ МЕХАНІЗМ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

2.1 Використання маніпулятивних механізмів і технологій у сучасних ЗМІ.

У сучасному інформаційному суспільстві засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють ключову роль у формуванні громадської думки, настроїв і поведінки мас. Водночас дедалі частіше ЗМІ стають інструментом маніпуляції, спрямованої на досягнення політичних, економічних або ідеологічних цілей. Маніпулятивні технології в ЗМІ - це цілеспрямоване викривлення або подання інформації таким чином, щоб вона впливала на сприйняття реальності та емоційний стан аудиторії.

У ХХІ столітті інформація набула надзвичайної цінності - вона стала не лише джерелом знань, а й інструментом впливу, управління та маніпуляції. Особливо яскраво це проявляється у сфері засобів масової інформації, які сьогодні формують світогляд, настрої, політичні вподобання та соціальну поведінку мільйонів людей. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема використання маніпулятивних механізмів і технологій у ЗМІ.

Маніпуляція в медіа - це цілеспрямований вплив на сприйняття інформації з метою формування у громадськості певних поглядів, суджень або дій, які вигідні суб'єктам інформаційного впливу. ЗМІ дедалі частіше застосовують психологічні прийоми, мовні конструкції, візуальні образи та інформаційні викривлення задля досягнення комунікативного або політичного ефекту.

Психологічний вплив на опонента є давнім механізмом впливу на супротивника. Після Другої світової війни почала активно розвиватися така галузь міжнародного права, як міжнародне гуманітарне право. Правового регламентування отримують засоби та методи ведення війни. Проте, війну виграють не завжди на полі бою, її виграють також завдяки психологічно-інформаційним засобам.

З розвитком інформаційних технологій, всесвітньої інформаційної мережі виникає такий вид ведення війни, як інформаційна війна. Ми перебуваємо на історичному роздоріжжі, при якому новітні технології можуть нести як позитивну, будівничу тенденцію, так і деструктивну. “Індустріальна епоха висунула на перший план протиборство держав, а у XX ст. – ідеологічних і політичних систем. Складові перемоги стали формуватися з комплексу економічних, морально-політичних та технологічних факторів. Поява мікроелектроніки, котра відкрила можливості для масової комунікації, в поєднанні з інформаційними технологіями породили мережеві інформаційні структури, а разом з ними і концепцію інформаційно-мережевих війн” [61, с. 244].

Особливістю є не тільки те, що вплив здійснюється з використанням новітніх засобів, а й те, що це непідконтрольний ресурс, який дуже слабо піддається правовій регламентації, тому активно застосовує неправдиву, перекручену інформацію як засіб маніпуляції свідомістю. Маніпулювання свідомістю людей як форма впливу на них з метою їх контролю була і залишається ефективним засобом політико-правової боротьби.

При розгляді змісту поняття маніпуляції та його основних ознак стверджується, що маніпуляцію можна розглядати як “вид психологічного впливу, при якому майстерність маніпулятора використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, відносин або установок, які не збігаються з тими, які є у адресата в даний момент” [28, с. 60].

Відзначено, що цей вплив завжди носить неявний характер. Прихованими або спотвореними залишаються як наміри маніпулятора, так і сам факт впливу.

Маніпуляція задіє різні рівні структури особистості і спрямована на зміну існуючих потребо-мотиваційних, світоглядних і поведінкових утворень особистості. Одним з основних ознак маніпулятивного впливу також є отримання маніпулятором моральної або матеріальної вигоди. Необхідно

зазначити, що інформація сама по собі не несе негативної емоційного забарвлення у плані її психологічної характеристики. Проте використання сучасних ЗМІ в якості ресурсу для цілеспрямованого та інтенсивного впливу на емоційну, когнітивну і поведінкову сфери особистості набуває сьогодні масовий характер. Весь досвід наукових досліджень механізмів психологічного впливу на особистість виявляється сьогодні затребуваним для перенесення його в область рекламних технологій.

Маніпулювання свідомістю людей як форма впливу на них з метою їх контролю була і залишається ефективним засобом політико-правової боротьби.

Основними механізмами впливу на особистість у цьому плані виступають зараження і наслідування. Ці механізми особливо яскраво виявляються при проведенні масових заходів. Принцип зараження в цьому випадку реалізується творцями рекламних технологій за допомогою демонстрації використання продукту, а також показу позитивних емоцій і матеріальної або моральної вигоди, що виникає при споживанні даного товару. Причому найбільший ефект досягається у разі участі в рекламі типових представників сегмента ринку, на який орієнтовано виробництво даного товару.

Поширення інформаційних засобів ведення війни в часи новітньої історії активізувалося в часи “холодної війни”. Вона “включала в собі два рівні ведення “бойових дій”: видимий (явний) і невидимий (неявний). Явний полягав у використанні засобів, які можливо не були помітні для широкого загалу, проте про них всі все добре знали. Сюди відносимо: розвідку, міжнародне протистояння (в політичній, дипломатичній, економічній, військовій сферах), та зрештою, ідеологічне протистояння, що відображалось у науковій, публіцистичній полеміці і трансливалось на всі інші, без винятків, сфери людської життєдіяльності. Неявний – полягав у використанні інформаційно-психологічних технологій з впливу на масову свідомість, він виконував функцію підтримки основних, в певній мірі, офіційних дій, в рамках цього геополітичного протистояння” [54, с. 70].

Брехлива інформація є основою такої війни. Доволі часто прикриваючись великою метою – патріотизмом, захистом корінних народів, захистом прав та свобод людини, боротьбою з тероризмом тощо, відбувається військова агресія, тобто неоголошений збройний конфлікт, що спричиняє не тільки захоплення територій, але й суттєві людські жертви [38, с. 57].

Сучасні науковці вказують, що інформаційна війна (від англ. Information war) – термін, що має два значення: по-перше, вплив на цивільне населення і/або військовослужбовців іншої держави шляхом поширення певної інформації [30, с. 59].

Також фахівцями згруповано ознаки в яких на сьогодні проявляється така боротьба:

- монополізація газет, журналів, радіо і телебачення, а також засобів зв'язку спеціалізованими корпораціями;
- пряме підпорядкування засобів інформації та зв'язку олігархічному капіталу;
- відкрите втручання державних органів у сферу ЗМІ, заборона або позазаконне обмеження свободи слова;
- панування порівняно невеликої кількості засобів масової інформації й інформаційних агентств на світовому ринку новин;
- монополізація інформаційного простору країни або регіону;
- поглиблення диспропорцій у забезпеченості засобами інформації та зв'язку між розвиненими державами і країнами, що розвиваються;
- використання друкованою пресою, радіо, телебаченням та інформаційними агентствами розвинених країн інформаційного забезпечення власної внутрішньої та зовнішньої політики на теренах інших країн;
- публікацію низки матеріалів, спрямованих на дискредитування певної політичної сили, заходу, політика; створення негативного іміджу політичної сили, руху, державного діяча, значного заходу в країні – об'єкті інформаційної експансії [30, с. 59].

Отже, основними маніпулятивними механізмами в ЗМІ є:

- вибіркова подача інформації (селективність). Журналісти або редактори можуть свідомо висвітлювати лише певні факти подій, замовчуючи інші. Це дозволяє створити викривлену картину реальності, яка відповідає інтересам певної сторони.

- фреймінг (рамкування). Спосіб, у який подається інформація, може суттєво впливати на сприйняття. Наприклад, одна й та сама подія може бути подана як “мирна демонстрація” або “агресивний натовп” - залежно від обраного фрейму.

- мова ворожнечі та емоційне навантаження. Використання емоційно забарвлених слів та образів впливає на підсвідомість аудиторії та формує певне ставлення до події чи особи.

- повторення (ефект Геббельса). Часте повторення одного й того ж меседжу сприяє його закріпленню в масовій свідомості. Це один із найефективніших методів пропаганди.

- фальшиві авторитети або псевдоексперти. Залучення сумнівних осіб як “експертів” дозволяє легітимізувати певну думку чи позицію.

- фейки та дезінформація. Намірне поширення неправдивих відомостей з метою маніпулювання суспільною свідомістю - один із найнебезпечніших прийомів [34].

Існують наступні технології та інструменти маніпуляцій у цифрових ЗМІ:

- алгоритмічне налаштування контенту (фільтр-бульбашки). Соціальні мережі та пошуковики підбирають новини згідно з попередніми уподобаннями користувача, що формує “інформаційні кокони” і знижує критичність мислення.

- clickbait (клікбейтові заголовки). Провокаційні або маніпулятивні заголовки, що викликають емоційний відгук і спонукають до переходу за посиланням, часто не відповідають суті новини.

- deepfake та генерація штучного контенту. Нові технології дозволяють створювати фальшиві відео, в яких реальні особи начебто говорять або роблять

щось, чого вони насправді не робили.

- боти та фейкові акаунти. Для масового розповсюдження маніпулятивного контенту активно використовуються автоматизовані акаунти, що створюють ілюзію широкої підтримки певної ідеї.

Прикладами використання маніпуляцій у ЗМІ є: політична пропаганда у державних медіа. Наприклад, російські державні ЗМІ активно використовують фреймінг та фейки під час висвітлення війни проти України (2022–2025), формуючи образ “захисної операції” замість агресії. Економічна реклама як новина. Публікація “джинси” - замовного матеріалу, поданого як об’єктивна журналістика, для просування бізнес-інтересів певних компаній.

Наслідки маніпуляцій у ЗМІ: формування викривленого світогляду; поляризація суспільства; підрив довіри до традиційних ЗМІ; сприяння політичним режимам, що базуються на пропаганді.

Маніпулятивні технології в ЗМІ часто маскуються під об’єктивну журналістику, проте на практиці вони реалізуються через добір тем, викривлення фактів, емоційно забарвлену лексику, узагальнення, акценти на певних аспектах інформації, замовчування альтернативних точок зору, використання фреймінгу, повторювання меседжів, а також через візуальні й аудіо/ефекти, що підсилюють емоційне сприйняття. Одним із найпотужніших інструментів є також використання соціальних мереж, алгоритмів персоналізації контенту та “інформаційних бульбашок”, які формують викривлену картину реальності для окремих груп користувачів.

Маніпуляції у ЗМІ можуть мати як негативні, так і позитивні наслідки. З одного боку, вони здатні сприяти дезінформації, поширенню фейків, загостренню соціальних конфліктів і втраті довіри до медіа.

2.2 Інформаційна зброя і засоби ведення інформаційних атак (на прикладі актуальної російсько-української гібридної війни та інших воєн).

У ХХІ столітті інформація стала не лише ресурсом, а й зброєю. Інформаційна зброя використовується для дестабілізації суспільств, підриву довіри до державних інституцій, деморалізації населення та військових. Особливо актуальною ця тема стала на тлі російсько-української гібридної війни, де інформаційні атаки виступають як ключовий інструмент стратегічного впливу.

Інформаційна війна росії проти України розпочалася ще з часів отримання Україною незалежності у серпні 1991 року. Сучасні фахівці наголошують на тому, що з часу незалежності України росія веде систематичну інформаційну пропаганду [25, с. 137].

До українсько-російських конфліктів, які мали виражену складову інформаційного впливу, можна віднести територіальний конфлікт, що виник у навколишній області острова Тузла у 2003 році, а також “газові” війни 2005 та 2009 роках і події подібного характеру [46, с. 151]. Інформаційна війна була посилена у час правління президента В. Януковича.

Масштабну інформаційну кампанію проти Майдану російські медіа почали наприкінці 2013 р., і згодом це перетворилося на збройну агресію. Із введенням російських військ в Крим росія розгорнула агресивну інформаційну війну проти України. Щороку росія витрачала на інформаційну війну проти України до 4 млрд. дол. [35].

У 2014 році реалізація агресивних планів росії стосовно України включала активізацію протистояння в інформаційному просторі. Інформаційна війна мала на меті не лише полегшити анексію українських територій, але й легітимізувати цей процес. Основна стратегія інформаційно-психологічних операцій була спрямована проти громадянської ідентичності України, викликали відмову українців захищати свою державу. Головною метою було формування переконання серед громадян України, росії та європейських країн у тому, що

створення чи відновлення Української держави є штучним процесом. Розповсюджувались твердження про панування “неонацистської влади”, яка, вважалось, отримати державну владу в результаті перевороту, а також про те, що поступовий розвиток українського суспільства можливий лише за умови тісного співробітництва чи об’єднання з російською федерацією [44, с. 141].

Росія використовувала і тиражувала через медіа різноманітні соціальні технології, направлені проти України, зокрема: технологію поділу країни на “народні республіки”, технологію формування кримінальних натовпів, технології сприяння заколотам та захопленню влади в містах, проведення “референдумів”, використання “живого щита” та інші. Як зауважують дослідники, всі ці технології відрізняються певними ознаками, такими як спільні цілі, використання стандартних методів, синхронізація акцій у різних містах України, подібність зовнішньої атрибутики, символіки, ідеології та пропагандистської інформаційної підтримки [27, с. 55].

Після 2014 року російські медіа використовували різні методи з метою пояснення вторгнення росії на територію України та часто вдавалися до перекручування фактів та відкритої дезінформації. Журналісти змінювали реальні події та подавали неправдиві інтерпретації. Російські журналісти намагалися запевнити свою аудиторію, що на території України панував “хаос та безлад”, і російські війська сприяли збереженню стабільності та захисту російськомовного населення від так званої “коричневої чуми”, яку сам президент путін характеризував як загрозу.

Російські телеканали використовували кадри протистоянь з Євромайданом для інтерпретації ситуації у Сімферополі, оприлюднювали неправдиву інформацію про перехід українських військових на російський бік та поширювали повідомлення про великі черги українських біженців, які, за їхніми твердженнями, стояли біля російського кордону. При цьому вони використовували фото з пропускнуго пункту “Шегині” з Польщі до України для ілюстрації цієї ситуації.

І дійсно видно, що Росія не шкодує фінанси на інформаційну війну, подає інформацію, що держава розвалюється, що Україною керують радикали, фашисти, бандерівці, нацисти, хунта, які чинять масовий безлад, вандалізм, найстрашніше – вбивають людей на вулицях, спалюють будинки комуністів, “регіоналів” та російськомовних громадян.

Зокрема, канал “Россия 24” подавав відомості про те як більше 140 000 біженців покидали Україну та шукали притулку в Росії, показуючи при цьому картинки з українськопольського кордону. І хоча Росія перший свій план провалила і Євромайдан переміг, однак це лише розлютило Росію та інформаційна війна набрала шалених обертів, яку Україна поки що програє.

Росія влаштовує своїм глядачам повноцінне шоу “про жахиття та беззаконня в Україні, на яке не шкодують великих грошей – захоплюючий сценарій, вишукана акторська гра, відповідна музика, спеціальні ефекти, шокуючий відеоряд [58, с. 8-9].

І. Костюк має рацію, що сьогодні російсько-українська інформаційна війна ведеться відкрито [39, с. 58]. Крім того, дослідниця вказує на те, що в Україні краща ситуація з погляду плюралізму в медіа і доступу громадян до інформації.

У Росії практично не існує широковідомих опозиційних каналів інформації (окрім телеканалу “Дождь”, існував також інтернет-портал “Lenta.ru”, але зі зміною головного редактора – Галини Тимченко цей ЗМІ втратив рівень довіри серед населення). Поділяємо думку О. Саприкіна, який підкреслює, що інформаційна експансія є технологією набагато місткішою, ніж “інформаційна війна” або “інформаційна атака”. Ці терміни можна вважати складовими інформаційної експансії. Інформаційна експансія – система, що склалася в засобах інформації розвинених держав, і методи, використані для пропагандистського забезпечення певних геополітичних цілей [49, с. 40].

Український учений В. Карпенко повідомляє, що можна впевнено стверджувати, що Росія проводить по відношенню до України інформаційну експансію [37]. Науковець впевнений, що українське телебачення та радіо і

російське часто одну й ту ж подію висвітлюють по-різному. Він зауважує, що не потрібно дивуватися та обурюватися, адже чужоземний інформатор використовує наш національний простір в інтересах своєї держави [37].

Однією з форм використання інформації є технології створення іміджів. Так, звісно переважають негативні риси іміджу України, а саме: наявність бюрократії, корумпованість, корупційні скандали, відсталий сервіс, конфлікти в газовій сфері тощо; до позитивних слід віднести: орієнтацію України на демократичні зміни, ментальні та поведінкові характеристики суспільства. Останніми в цьому списку – Євромайдан та війна з Росією.

П. Шевчук відмічає, що основними напрямками та способами маніпулятивних психоінформаційних технологій РФ відносно України були (та й залишаються надалі):

- поступове зниження міжнародного іміджу України з метою послаблення її геополітичного значення;
- відповідне дозування та спотворення інформації з метою дестабілізації ситуації в державі та впровадження власної політики “керованого хаосу”;
- формування стереотипу меншовартості та вторинності українців, а також відповідне руйнування почуття нації та народу;
- домінування російської мови, культури та традицій для утвердження самоідентифікації при одночасному витісненні української мови та культури [18].

У зазначеному контексті виявлено, що під час загострення конфлікту на сході України у 2022 році, Росія активно користувалася засобами інформаційної впливовості. Зокрема, контроль над російськими ЗМІ, як відзначено в роботі Ф. Манжу, грав ключову роль у успішному поширенні кремлівських наративів та мобілізації громадян Російської Федерації на підтримку офіційної позиції щодо українського конфлікту. У той же час, відповідно до відомостей, представлених у статті Ф. Манжу, українська сторона реагувала на цю інформаційну кампанію за допомогою розвинутих протиінформаційних стратегій. Суть цих стратегій

полягала у створенні образу України як країни, що володіє стійкістю та відвагою перед ворожим впливом. Важливою складовою української пропаганди стали історії героїв та мучеників, що сприяли підкресленню духовної міцності нації та протидії агресивній політиці Росії [6].

Варто відзначити, що Росія активно застосовувала вдосконалені технології та військовий зв'язок для забезпечення підтримки своїх інформаційних стратегій. Різноманітні інформаційні операції були спрямовані на максимізацію ефективності та досягнення бажаних цілей [3].

Також слід відзначити, що введення різних законодавчих актів у Росії спрямовувалося на обмеження свободи слова та контроль над інформаційним простором. Наприклад, закриття видань, які були критично налаштовані до влади, та прийняття законів, що передбачали покарання за поширення “неправдивої інформації”, створювали небезпеку для свободи преси та свободи слова в цій країні. Дослідження також розкривають, що Росія використовувала телефонну та інтернет-пропаганду з метою деморалізації українського населення під час періодів мобілізації. Це включало масштабну розсилку повідомлень про загрозу від російських військ, що призводило до паніки серед населення та підкріплювало загострення напруженості в суспільстві [10].

Після ухвалення зазначеного закону відомо, що кілька західних ЗМІ зважились на відкликання своїх кореспондентів з території Росії у зв'язку з ризиком для їхньої безпеки. При цьому, деякі незалежні російські ЗМІ, такі як “ТВ Дождь” і “Нова газета”, припинили свою діяльність, а доступ до веб-сайтів таких міжнародних медіа-організацій, як Deutsche Welle, BBC, Meduza та Radio Free Europe, був обмежений без використання VPN. Цей епізод ілюструє глибоко вкорінений в російському суспільстві характер інформаційної війни, спрямованої на порушення правдивості подій та розплутування істини, яка транслюється через засоби масової інформації під час триваючого конфлікту з Україною [40, с. 16].

Повідомляється, що ще у 2008 році відомий російський фашист Олександр

Дугін публічно пропагував ідею вторгнення в Україну та інші колишні республіки СРСР. Крім того, російські вчителі були наділені докладними інструкціями стосовно того, як викладати інформацію про вторгнення в Україну в школах. Також театр імені Маяковського в Москві отримав від уряду повідомлення, в якому просилося утриматися від будь-яких коментарів щодо ходу військових дій в Україні, з попередженням, що будь-які негативні висловлення будуть розцінені як зрада Батьківщини [40, с. 16].

Також слід відзначити, що російський уряд активно використовує різні символи, включаючи символ “Z”, як провокаційний пропагандистський інструмент, тоді як цивільне населення Росії демонструє підтримку вторгнення.

Телеканали, що перебувають під контролем держави, у своїх трансляціях підкреслюють вторгнення як місію звільнення, водночас обвинувачуючи українські збройні сили в нападах на мирних мешканців. Наприклад, Федеральна служба безпеки (ФСБ) сфабрикувала відео, у якому жінка звинувачує Україну відомими воєнними злочинами, а також поширила скріншоти електронних листів, які містять вказівки для ЗМІ щодо нерозголошення джерела відеоматеріалу [40, с. 16].

У 2022 році Центр стратегічних і міжнародних досліджень наголошував на тому, що українське вторгнення “демонструє страшні подібності з радянським вторгненням в Афганістан у 1979 році”, що є результатом поганої розвідки, неправильного розуміння міжнародних реакцій, надмірного оптимізму та заниження оцінки вартості операції.

Росія здобула досвід використання авторитетних західних ЗМІ, таких як BBC News, Reuters і AFP, для поширення антиукраїнської пропаганди, адже ЗМІ виявились непередготовленими до російсько-української війни 2014 року, і часто вони ставали носіями фейкових наративів.

Крім того, Росія вивчила мистецтво використання західних PR-компаній для просування своїх наративів в інтересах державних установ та приватних корпорацій. Кремль також наказав офіційним російським телеканалам

максимально можливо транслювати програму Такера Карлсона, що особливо актуалізувалося після звітів про його інтерв'ю з Путіним [40, с. 16].

Втручання Росії в українські ЗМІ виявлялося в відключенні телеканалів інформаційної агенції “1+1” і “5 канал” на окупованій території Криму, а також у блокуванні доступу до українських вебсайтів та проведенні DDoS-атак на українські інформаційні ресурси [1].

Один з ілюстративних прикладів, що розкриває всі аспекти російської пропагандистської машини, – це справа збиття рейсу 17 авіакомпанії Malaysia Airlines. Ця подія викликала значний резонанс у міжнародній громадськості та стала об'єктом інтенсивної інформаційної боротьби [40, с. 16].

Після катастрофи російське агентство дезінформації Internet Research Agency (IRA) здійснило значний обсяг роботи у соціальних мережах, публікуючи за три дні понад 111 000 фейкових твітів зі штучних акаунтів, переважно російською мовою. Ці твіти містили різноманітні твердження та інсинуації, спрямовані на змішання картини подій та створення певного наративу щодо причини катастрофи [40, с. 16].

Початково розповідь пропагандистських каналів стверджувала, що авіалайнер був збитий українськими бойовиками, але згодом тон повідомлень змінився. Через Twitter розпочалася кампанія, яка підтримувала версію про вину України в цій трагедії. Серед використаних аргументів були наведені твердження невідомого користувача, який видалився авіадиспетчером, що стверджував про наявність українських винищувачів поруч із літаком, а також публікація “Комсомольської правди”, яка прослуховування, що, як стверджувалося, були зірваними агентами ЦРУ, діючими в інтересах США [40, с. 16].

Отже, аналізуючи сучасні реалії інформаційної війни в контексті міжнародних відносин, можна зробити висновок про її критичне значення та вплив на геополітичні процеси. Напередодні XXI століття іміджева складова стала одним із найважливіших інструментів інформаційної війни, де відображення інформації про події, перекручення фактів та створення ілюзій стає

ключовим фактором у формуванні світових поглядів та впливу на суспільну свідомість.

Таким чином, щодо України здійснюється неймовірно потужна інформаційна війна, але українська влада ніколи не здійснює найактивніших контрнаступальних дій, а обмежується в більшості обороною. На нашу думку, наша держава повинна не лише оборонятися в інформаційній війні, а й вести наступальні дії по відношенню до агресора. Крім того, необхідним є вироблення стратегії та тактики ведення боротьби в інформаційному полі та утворити структуру, яка буде займатися аналізом та збором необхідної інформації для боротьби на “випередження супротивника”.

У сучасному інформаційному просторі ЗМІ відіграють ключову роль у формуванні суспільної думки, створенні наративів та впливі на масову свідомість. Саме тому використання маніпулятивних механізмів і технологій стало невід’ємною частиною інформаційної діяльності, особливо в умовах жорсткої конкуренції за увагу аудиторії, політичної боротьби та соціальних трансформацій.

У світі, де інформація стала потужним ресурсом, критичне мислення, медіаграмотність та відповідальність як журналістів, так і аудиторії набувають особливої актуальності. Розуміння природи маніпулятивних технологій у ЗМІ є необхідною умовою для побудови демократичного, свідомого суспільства, яке здатне протистояти інформаційним викривленням і приймати зважені рішення на основі достовірних фактів.

Інформаційна війна як явище деструктивно впливає на розвиток інформаційних суспільств та одночасно сприяє розвитку практично всіх пріоритетних сфер життєдіяльності, у тому числі, через вплив маніпулятивних технологій, що використовуються в інформаційних війнах, на світову політику тощо. Світові тенденції розвитку державно-правових явищ потребують не тільки удосконалення форм і методів державного управління, але й нових стратегій забезпечення національної інформаційної безпеки. З огляду на це важливо

вдосконалити правові основи протидії та попередження інформаційних війн, негативного інформаційно-психологічного впливу на національному рівні в Україні.

Військова агресія росії проти України активно супроводжується інформаційною війною та інформаційними атаками. Оскільки мас-медіа є основним джерелом інформування суспільства, вони найбільш ефективно впливають на формування громадської думки. У сучасному світі, охопленому глобалізацією, мас-медіа стали невід'ємною частиною життя людини, здатні викривати сприйняття дійсності і викликати відчутні суспільні наслідки.

РОЗДІЛ III

ЗАСОБИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ У ХХІ СТОЛІТТІ І ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ

3.1 Практика використання мережі Інтернет в інформаційній війні.

У сучасному світі Інтернет став не лише засобом комунікації, а й потужним інструментом ведення інформаційної війни. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій, мережа Інтернет забезпечує миттєвий обмін інформацією, що значно посилює її вплив на масову свідомість. Це робить її ключовою платформою для реалізації інформаційних атак, пропаганди та маніпуляції громадською думкою.

Інформаційна війна - це цілеспрямована діяльність із створення, розповсюдження та використання інформації для досягнення політичних, військових, економічних або соціальних цілей. У мережі Інтернет ця діяльність включає кібератаки, фейкові новини, інформаційні вкиди, бот-активність, створення фальшивих акаунтів та сайтів, а також дезінформацію [45].

З початку свого заснування та набуття популярності соціальні мережі посіли чільне місце у щоденному житті людини. Адже вони забезпечують зв'язок між людьми, незалежно від їхнього місцезнаходження. Також із введенням таких нових функцій як поширення музики, відео, фото та документів, соціальні мережі остаточно закріпилися в п'ятірці найбільш відвідуваних сторінок у мережі Інтернет. Проте поряд із рядом позитивних наслідків функціонування соціальних мереж можна виділити і негативні. Зокрема, вони все більше впливають на мову та свідомість користувачів. Поширеним явищем стає розповсюдження так званих "хештег-слів" серед молоді, які якраз і є найактивнішими користувачами мереж, наприклад "яснозрозуміло", "аргументний аргумент", "життябіл", які часто є тавтологією чи неправильними з точки зору мовлення, в той же час такі фрази, розповіді та замітки надовго залишаються в пам'яті користувача мережі і використовуються ним у

повсякденному спілкуванні. Внаслідок цього, індивід-користувач соціальної мережі починає і думати встановленими в мережі канонами. Проте, все це лише вершина айсберга, а основний інформаційний вплив, які здійснюють мережі, все ж залишається непоміченим користувачем за “темною водою” зовнішньої веселості та ненав’язливості повідомлень, картинок та демотиваторів.

Аналізуючи соціальні мережі в контексті інформаційних війн, слід приділити увагу психологічним явищам, які роблять мережі такими привабливими для здійснення інформаційно-психологічного впливу на користувачів. Зокрема, доцільно виділити такі: явище “Спіраль мовчання” (за Е. Ноель-Нойман); стадний інстинкт у соціальних мережах; довіра всьому опублікованому в мережі; присутність лідерів думок; прагнення самореалізації чи заміни реальності.

Отже, модель комунікації німецької дослідниці Е. Ноель-Нойман. Її гіпотеза полягає в тому, що мас-медіа можуть маніпулювати громадською думкою за рахунок надання слова представникам меншості і замовчування думок більшості. Подібне відбувається і в соціальних мережах, коли авторами повідомлень виступають саме представники меншості, проте користувачі, які не хочуть залишатися осторонь, починають підтримувати, можливо навіть неприйнятну для них думку. Пов’язаним із вищезгаданою моделлю є явище “стадного інстинкту”, яке безпосередньо пояснює в деякій мірі “спіраль мовчання”. Сам принцип стадного інстинкту полягає в тому, що людина за своєю природою – істота колективна, групова. І один з механізмів виживання в групі полягає в тому, щоб у більшості випадків вести себе так само, як і всі, а також переймати досвід інших [55].

“Стадний інстинкт” безпосередньо проявляється в тому, що людина, бачачи велику кількість відгуків під повідомленням у мережі – коментарів та лайок – надає такому повідомленню більшого значення і сама приєднується до більшості, а у випадку малої кількості відгуків переважно залишає повідомлення без достатньої уваги. Подібне відбувається і з діяльністю груп: людина із

більшим задоволенням приєднається до групи, аудиторія якої складає кілька десятків тисяч, аніж до маленької групи із декількома десятками учасників.

Цікавим залишається явище повної довіри всій інформації, яка публікується в мережі. Користувач переважно не перевіряє отриману інформацію і приймає її за достовірну, тільки на основі того, що вона публікується солідною групою із значною аудиторією.

У цьому аспекті варто зауважити і явище виникнення “лідерів думок”, які можуть бути представлені, як окрема незалежна особистість або ж група чи сторінка в соціальній мережі. Саме їм користувач довіряє беззаперечно, навіть іноді вважаючи їх найбільш достовірним джерелом у певних питаннях, упускаючи те, що вони можуть і не бути спеціалістами в даній сфері. За допомогою таких “лідерів думок” держава чи корпорація може забезпечувати прихильність користувача до них або ж переконувати користувачів у власних ідеях, нав’язуючи їм власне бачення конкретних важливих подій, явищ у різних сферах функціонування держави та суспільства. Відзначимо й те, що важливим залишається прагнення користувача самореалізуватися в мережі, примірити на себе якусь іншу роль або ж вільно виголошувати свої думки, прикриваючись анонімністю, яку надає мережа. В той же час віртуальність життєдіяльності людини посилюється за рахунок відчуття того, що віртуальна реальність є менш агресивною до людини і в значній мірі підконтрольна їй. Також прагнення людини до віртуалізації свого життя часто обумовлене бажанням зробити своє життя більш яскравим, таким, що містить цікаві події та сильні емоційні почуття [19].

Все вищезазначене приводить до того, що кількість користувачів соціальних мереж росте з кожним роком. Звертаючись до конкретних цифр, зазначимо, що аудиторія соціальної мережі “Facebook” становить більше одного мільярда користувачів, “Twitter”, “Vk.com” та “Google+” – більше 200 мільйонів, “LinkedIn” та “Odnoklassniki.ru” – більше 100 мільйонів.

Аналізуючи основні методи, які використовуються в соціальних мережах,

варто згадати думку Г. Почепцова, який наголошує на тому, що сьогодні інформаційні війни, перш за все, ведуться за допомогою інтелектуального інструментарію, а соціальні мережі є безпосереднім середовищем для їх використання. Також він відзначає створення нового методу впливу на громадську думку, що отримав назву мікротаргетингу і полягає у публікації персоналізованих повідомлень на рівні окремої людини для привернення її уваги та завоювання прихильності [46]. Загалом серед основних моделей ведення інформаційних війн у соціальних медіа варто виділити такі: модель мережових атак, модель із залученням користувачів-волонтерів, модель тотального блокування.

Методи ведення інформаційної війни через Інтернет:

а) Пропаганда та дезінформація. Через соціальні мережі, форуми та новинні сайти розповсюджується неправдива інформація, яка подається як достовірна. Метою є створення паніки, недовіри до влади або розколу в суспільстві [51].

б) Використання ботів і тролів. Автоматизовані акаунти (боти) та найняті користувачі (тролі) створюють ілюзію масової підтримки або протесту, посилюють конфлікти в коментарях, розповсюджують фейкові наративи [8].

в) Хакерські атаки. Злам державних сайтів, витік персональних даних, фальсифікація офіційних документів - усе це є формами кіберзлочинів, які мають інформаційне підґрунтя. Їхньою метою є дискредитація, залякування або дестабілізація [11].

г) Маніпуляції в соціальних мережах. Алгоритми Facebook, Twitter, TikTok та інших платформ можуть використовуватись для таргетованої реклами та інформаційних атак на окремі групи населення, що робить їх ідеальним середовищем для впливу [12].

Приклади використання Інтернету в сучасних конфліктах можуть слугувати наступні.

Російсько-українська війна (з 2014 року) стала одним із найяскравіших

прикладів гібридної війни, де інформаційний фронт відіграє не менш важливу роль, ніж військовий. Російські медіа, соціальні мережі та телеграм-канали стали інструментами для виправдання агресії, поширення наративів про “внутрішній конфлікт” в Україні, дискредитації ЗСУ та європейської інтеграції.

Вибори у США (2016) - приклад зовнішнього втручання в політичні процеси через Інтернет. Спецслужби США дійшли висновку, що російські структури здійснювали кампанію з дезінформації, впливаючи на громадську думку через соціальні мережі [13].

Техніка мережевих атак є складною у плануванні і передбачає створення своєрідної завіси у вигляді оманливих повідомлень чи повідомлень які провокують конфлікти між учасниками соціальної мережі. Прикладом подібного, можуть слугувати маніпуляції із хештегом #євромайдан під час останніх подій в Україні. Так, дослівно копіювалися та масово тиражувалися такі твіти, що впливали на сприйняття ситуації з боку незадіяних громадян чи іноземних спостерігачів: “Був учора ввечері на №євромайдан холодно, захворів, завтра вже нікуди не піду. Фарс від опозиції”; “Так всі й розігналися на ваш №євромайдан! Ні за які гроші не піду туди! Не продамся” [56].

Інша модель полягає в залученні користувачів-волонтерів, які будуть вести запеклі дискусії в обговореннях, писати прихильні для влади коментарі, а також публікувати замітки, повідомлення, які критикуватимуть чи підтримуватимуть певні дії, висвітлюватимуть їх під певним кутом зору. Третя модель полягає в тотальному блокуванні. Всі популярні соціальні мережі дозволяють блокувати користувачів, дії яких заважають чи ображають інших користувачів. Якщо ж користувач публікує неприйнятну для вас інформацію, можна вирішити дану проблему шляхом блокування профілю користувача. Також потрібно зазначити, що пост із фотографією збільшує довіру до повідомлення в декілька разів, пост, доповнений відео, – в десятки. Інструментарій соціальних мереж дає можливість швидко поширювати інформацію про певну подію, не чекаючи її висвітлення в традиційних ЗМІ. Сьогодні швидкість має вирішальне значення. Найбільше

поширення та популярність отримує перша опублікована історія, незалежно від носія.

В той же час варто наголосити на тому, що соціальні мережі є ідеальним знаряддям не лише для здійснення впливу, але й для збору необхідної інформації. Адже, сам того не підозрюючи, користувач соціальної мережі стає абсолютно незахищеним перед вторгненням у його особисте життя. Наприклад, вчені Кембриджського університету виявили, що навіть те, як користувач ставить “лайки” у Facebook, може багато розповісти про нього, бо сучасні комп’ютерні програми дозволяють отримати усю інформацію з соціальних мереж і проаналізувати її [20].

Соціальні мережі можуть стати справді гарною підмогою для організаторів кольорових революцій. Самі ж технології подібних революцій не нові. У популярній книзі Ентоні Саттона “Як Орден організовує війни і революції», виданій ще в 1995 році, досить докладно описуються ці політичні технології. Також можна відзначити вплив блогів та соціальних мереж на громадську думку в період війни Росії і Грузії за Південну Осетію в серпні 2008 року. У російськомовній блогосфері інформаційне висвітлення тих подій назвали першою блогерською війною [52, с. 112].

Варто зауважити, що метою нових технологій є не встановлення прямого контролю над конкретною країною, а управління конкретною країною шляхом маніпуляцій через хаос. При цьому замовник хаосу легко вирішує ключові питання передачі активів, заміни власників і ключових політиків на маріонеток. Демократичність нового режиму вже значення не має, головне щоб країна зберігала лояльність у пріоритетних питаннях до замовника хаосу [52, с. 114].

Соціальні мережі помітно впливають на взаємодію державної влади і суспільства. Вони все частіше стають своєрідними посередниками між владою та громадянами через офіційні сторінки політиків та центральних органів, на яких активно пропагуються основні позиції влади. Саме представленість політиків у мережі позитивно впливає на створення їхнього іміджу в очах

виборців, адже “ближчі до народу”, вони видаються більш чесними та людяними. Проте читаючи новини та повідомлення від представників владних структур, слід враховувати те, що більшість повідомлень спрямовані не поінформувати користувача, а вплинути на нього.

Сьогодні соціальні мережі швидко набувають популярності. Щороку кількість користувачів збільшується. Охоплюючи значну і різносторонню аудиторію, соціальні мережі перетворюються на інструментарій ведення інформаційних війн та здійснення впливу на громадськість. Також слід наголосити на певних позитивних наслідках функціонування мереж у державній сфері.

У XXI столітті мережа Інтернет стала не лише простором для обміну знаннями, комунікації та самовираження, а й ареною для ведення повномасштабних інформаційних війн. Інформаційна війна в Інтернеті - це вже не гіпотетичне явище, а реальний інструмент впливу, який щоденно використовується для досягнення політичних, ідеологічних або військових цілей.

Завдяки своїй відкритості, швидкості поширення інформації та широкому охопленню аудиторії, Інтернет став ідеальним середовищем для реалізації стратегій дезінформації, пропаганди, маніпуляцій та психологічного тиску. Особливо ефективними виявилися такі засоби, як бот-мережі, тролінг, фейкові новини, кібератаки та таргетована реклама у соціальних мережах. Ці інструменти дозволяють впливати не лише на індивідуальну свідомість, але й на масові суспільні настрої, політичні рішення та навіть результат виборів.

3.2 Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди.

У сучасному світі інформація стала однією з найпотужніших видів зброї. Інформаційна пропаганда, яка поширюється через ЗМІ, соціальні мережі, фейкові новини та інші канали, здатна суттєво впливати на свідомість людей,

формувати викривлену картину реальності, провокувати ворожнечу, посіяти паніку або зневіру. Саме тому надзвичайно важливо розуміти, як працює пропаганда і які існують механізми для її виявлення та нейтралізації.

Інформаційна пропаганда - це цілеспрямоване поширення інформації з метою вплинути на громадську думку, поведінку, емоції чи переконання людей. Вона може бути використана як у політичних, так і у військових чи соціальних цілях.

Основна складність і водночас перевага інформаційної війни – вона ведеться без попередження. Окрім того, вона має багато особливостей:

- ведеться як під час фактичних бойових дій, так і у мирний час, у кризових ситуаціях без офіційного оголошення;
- початок такої війни неможливо визначити однозначно;
- відсутня лінія фронту;
- проведення противником операцій інформаційної війни фактично неможливо виявити; навіть якщо такі факти виявляються, вони залишаються анонімними;
- відсутні будь-які міжнародні юридичні і моральні норми ведення такої війни;
- країна може стати об'єктом інформаційної дії, не знаючи про це;
- можливими учасниками інформаційної війни можуть стати країни, їх органи розвідки, злочинні, терористичні чи інші угруповання, комерційні фірми чи особи.

Сучасні теоретики інформаційної війни за аналогією з методом гіпнозу пропонують таку концептуальну схему інформаційного протиборства:

1) розслабити суспільство – вселяти через ЗМІ, що ворогів більше немає і не буде, і для відволікання обговорювати окремі історичні періоди, інтереси окремих малих народностей (мета: суспільство як ціле має зникнути як об'єкт свідомості);

2) змусити суспільство слухати тільки супротивника, наприклад, через

пропаганду його способу життя, виключивши досвід інших країн і народів;

3) змусити суспільство не розмірковувати над тим, що говорить супротивник, а для цього вилучити із ЗМІ серйозні аналітичні передачі, зробивши акцент на яскравих розважальних шоу;

4) зосередити увагу громадськості на якомусь окремому предметі, окрім спрямованого маніпулятивного потоку, наприклад на тероризмі, щоб підсистема захисту, що відповідає за обробку інформації, не виконувала свою функцію і ніби розбудовувалася;

5) постійно наголошувати, що саме суспільство стає все краще і краще, щоб знизити здатність людей до критичного аналізу [33, с. 83].

Експерт з інформаційних воєн Георгій Почепцов, професор Маріупольського державного університету, автор великої кількості книг про проблеми інформаційних та психологічних воєн, керівник Управління стратегічних ініціатив Адміністрації президента України (2002–2005 рр.) в інтерв'ю стверджує: “Ми можемо говорити про інформаційну війну, коли бачимо, що хтось чи щось намагається вплинути на систему прийняття рішень. Серед ознак, можна виділити: одностороннє висвітлення проблеми з однозначно “доброю” та однозначно “злою” діючими силами; переважання стереотипізованих фраз та загострене емоційне збудження. Коли вмикаєш телевизор і бачиш телевізійний інтенсив, коли усі говорять одне й те саме на різнотипних передачах та каналах, без присутності альтернативної точки зору” [46, с. 232].

Війни ведуться за допомогою зброї. Інформаційна війна – не виняток. Інформаційна зброя розглядається як сукупність спеціалізованих (фізичних, інформаційних, програмних, радіоелектронних) методів і засобів тимчасового або безповоротного виводу з ладу функцій або служб інформаційної інфраструктури загалом або окремих її елементів.

Основна дія інформаційної зброї – блокування або спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивника. При цьому

прийнято розділяти рівні застосування інформаційної зброї:

- технічний, тобто вплив, блокування, спотворення інформації за допомогою т. зв. Технічних засобів – різного роду вірусів, програм...;
- спрямований на зміну стереотипів, установок та переконань, а згодом і свідомості людини.

Різновидом ефективного впливу на людину є пропаганда. Батьком-засновником цього явища в сучасній історії вважають Й. Геббельса. Він прописав шість основних принципів пропаганди, протистояти яким видається майже неможливим завданням:

- пропаганди має бути дуже багато. Її потрібно вивалювати в маси безперервно, вдень і вночі, одночасно і всюди. Надлишку пропаганди не буває, адже люди здатні засвоїти лише ту інформацію, яку їм повторюють тисячу разів;
- гранична простота усіх повідомлень. Це необхідно для того, щоб навіть найвідсталіший індивід зумів усвідомити почуте чи прочитане: якщо робітник заводу переварить інформацію, то шкільний вчитель освоїть її тим більше. Адже чим більше людей приймуть необхідну інформацію, тим простіше буде з іншими: навіть найпрогресивніша меншість змушена буде йти за більшістю;
- максимальна одноманітність ясних, коротких посилянь. Пропагувати лозунг необхідно з різних боків, але підсумок має бути один і той самий. Лозунг незмінно повинен повторюватися в кінці кожної промови чи статті;
- жодних диференціацій: пропаганда не повинна дозволяти сумніватись, коливатись, розглядати різні варіанти і можливості. У людей не повинно бути вибору, адже він вже зроблений за них. Людям необхідно лише зрозуміти та прийняти інформацію, щоб потім вже сприймати нав'язані ідеї, як свої власні;
- впливати лише на почуття і лише за необхідності апелювати до розуму. Пропаганда – не наука. Проте вона допомагає спровокувати на емоції багатотисячний натовп. А розум тут ні до чого;
- шок і брехня – ось основа, на якій будується досконала пропаганда. Якщо людей підводити до якоїсь думки поступово, то необхідного результату не буде.

Тому інформація повинна шокувати, адже лише шокуючі повідомлення передаються. Адекватні відомості проходять непоміченими.

У сучасному світі інформаційна пропаганда стала системним явищем, що загрожує не лише стабільності окремих держав, а й глобальній безпеці. Завдяки цифровим технологіям, особливо соціальним мережам та мас-медіа, пропагандистські наративи здатні швидко поширюватись, маніпулювати громадською думкою, провокувати соціальні конфлікти та формувати викривлене уявлення про реальність. У зв'язку з цим формування ефективних механізмів протидії негативному впливу пропаганди стає пріоритетом національної та міжнародної інформаційної безпеки.

1. Розвиток медіаграмотності та критичного мислення. Одним із найефективніших інструментів захисту є медіаосвіта, що формує у громадян навички критичного сприйняття інформації. Це дозволяє відрізнити достовірні джерела від маніпулятивних, виявляти фейкові новини та розуміти, як працюють механізми інформаційного впливу [14]. В Україні реалізуються програми з медіаграмотності у школах та університетах, проводяться тренінги для журналістів, учителів, громадських активістів [36].

2. Законодавче регулювання та державна політика. Держава відіграє ключову роль у формуванні політики протидії пропаганді. Зокрема, йдеться про:

- законодавче обмеження ворожого контенту, блокування медіаресурсів, що несуть загрозу національній безпеці;
- регулювання діяльності ЗМІ та соціальних мереж, зокрема щодо прозорості джерел фінансування, авторства контенту;
- створення стратегічних комунікацій - узгодженого механізму інформування громадян з боку держави [5].

У 2022 році Україна посилила інформаційну безпеку через ухвалення Закону “Про медіа”, який регламентує діяльність ЗМІ, протидію пропаганді та маніпуляціям [22].

3. Технологічні рішення та платформи для виявлення дезінформації.

Штучний інтелект та цифрові алгоритми відіграють все більшу роль у виявленні фейкових новин, маніпулятивного контенту та бот-мереж. Багато соціальних мереж (Facebook, Twitter/X, YouTube) впроваджують системи модерації та маркування недостовірної інформації.

В Україні та світі діють незалежні платформи з перевірки фактів (fact-checking), наприклад:

- StopFake - український проєкт з виявлення фейків російської пропаганди;
- EUvsDisinfo - європейська ініціатива з аналізу дезінформаційних кампаній;
- Reuters Fact Check, Snopes та інші міжнародні сервіси [15].

4. Роль громадянського суспільства та журналістики. Незалежні журналісти, експертні спільноти та громадські організації мають значний потенціал у протидії інформаційним загрозам. Їх діяльність спрямована на:

- розслідування інформаційних атак;
- викриття джерел пропаганди;
- створення альтернативного, об'єктивного контенту;
- інформування суспільства про новітні маніпулятивні технології [4].

5. Міжнародна співпраця та інформаційна дипломатія. Протидія інформаційній пропаганді вимагає координації зусиль на глобальному рівні. Важливими напрямками є:

- обмін аналітикою та даними про пропагандистські кампанії;
- спільні проєкти ЄС, НАТО, ООН, ОБСЄ щодо інформаційної безпеки;
- створення центрів стратегічних комунікацій (наприклад, NATO StratCom COE у Ризі) [9].

Отже, для захисту інформаційного простору та національної безпеки України необхідним є:

- зміна інформаційної політики (як зовнішньої, так і внутрішньої) з доповненням законодавчої та нормативно-правової бази, яка відповідала б нормам міжнародного права;

- здійснення захисту національної інформаційної сфери;
- просування української інформації на територію агресора, використовуючи при цьому сучасні технології;
- проведення люстрації серед власників українських медіа-ресурсів;
- зменшення впливу олігархів на ЗМІ;
- формування та захист сприятливого образу України за допомогою сучасних технологій;
- створення та підтримка національного бренду, розвиток конкурентоспроможності на міжнародній арені;
- здійснення політики для збереження єдиної української політичної нації, на зближення політичних поглядів населення Сходу та Заходу України;
- здійснення обмеження російської інформації, яка впливає на населення Півдня та Сходу України;
- контроль іноземних ЗМІ, які акредитовані та функціонують на території України;
- сприяння розвитку вітчизняних інтернет ресурсів, які просувають іномовлення;
- збільшення якості та кількості українського продукту (цікаві телепрограми, друкована продукція тощо);
- здійснення діяльності в інформаційному та віртуальному просторі у національних інтересах нашої держави, поширення позитивної інформації про Україну;
- участь у світових інформаційних процесах;
- організація та проведення розвідувальної діяльності, пов'язаної з проникненням в органи влади інших країн з метою просування наших національних інтересів;
- контроль донесення правдивої інформації до споживача; заклики “вироблено в Росії”, “не купуй російське” тощо, доцільніше було б замінити на “купуй українське”, адже воно рідне, якісне та перевірене;

- блокування інтернет-ресурсів, які є загрозовими для інформаційної безпеки держави;
- стимулювання наукових досліджень щодо державної інформаційної політики та безпеки;
- вдосконалення рівня підготовки фахівців у галузі інформаційної безпеки.

Таким чином, дієвою протидія інформаційним впливам пропаганди може бути лише у тому випадку, коли задіяні усі рівні, на яких відбувається протистояння, – державний, суспільний та індивідуальний. Лише скоординовані дії державних органів, громадських організацій та особиста відповідальність кожного громадянина у протистоянні негативним впливам пропаганди призведуть неминуче до формування стійкого імунітету для боротьби в інформаційному полі.

Практика останніх років, зокрема події, пов'язані з гібридною агресією Росії проти України, втручанням у вибори в США та Європі, підтверджує, що інформаційна війна може завдавати не меншої шкоди, ніж традиційна військова агресія. Інтернет дозволяє зруйнувати суспільну довіру, розколоти нації, підірвати стабільність держав та нав'язати вигідні агресору наративи.

Водночас, Інтернет - це і простір для захисту: він дає змогу ефективно протидіяти ворожим впливам через цифрову грамотність, викриття фейків, розвиток незалежної журналістики, активність громадянського суспільства та створення платформ для перевірки інформації. Успішна протидія інформаційним атакам потребує системної співпраці державних структур, ІТ-компаній, освітніх закладів та громадськості.

Отже, у сучасному світі здатність користуватися Інтернетом не лише як засобом комунікації, але й як інструментом критичного мислення, цифрової безпеки та інформаційного опору є ключовою навичкою громадянина інформаційного суспільства. Суспільна стійкість до інформаційної агресії формується через освіту, прозорість, довіру до медіа і технології, які працюють на захист правди.

Протидія інформаційній пропаганді - це комплексне завдання, яке потребує злагоджених дій держави, громадянського суспільства, освітніх установ, ЗМІ та кожного громадянина. Тільки шляхом підвищення медіаграмотності, розвитку критичного мислення та активної позиції можна ефективно захищатися від інформаційних загроз і зберігати стійкість суспільства в умовах інформаційної війни.

Подальші дослідження протидії пропаганді необхідно зосередити навколо вивчення об'єкта інформаційного впливу – його емоційно-вольового стану, інтелектуального розвитку, віковими, статевими та індивідуальними особливостями.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було комплексно розглянуто явище інформаційної війни як ключовий компонент сучасних гібридних загроз. У результаті аналізу вдалося досягти поставленої мети дослідження - виявити суть, механізми, суб'єктів і засоби ведення інформаційних атак на державному рівні, а також визначити ефективні шляхи протидії цим загрозам.

Поняття “інформаційна війна” та “інформаційна атака” було визначено як форму конфронтації, спрямовану на вплив на свідомість, поведінку, політичні установки й національну безпеку. Інформаційна атака є інструментом цієї війни і полягає у прицільному впливі на цільову аудиторію з метою дезінформації, деморалізації або маніпуляції громадською думкою.

Інформаційна війна – це суспільно-політичне явище, яке у політичному аспекті є продовженням домінуючих ідеологічних засад державної політики, що здійснюється за допомогою комплексу засобів інформаційно-технологічної індустрії, механізмів інформаційно-психологічного впливу на суспільство всередині держави чи населення країн-конкурентів в умовах політичного (воєннополітичного, економічного) конфлікту з метою формування в соціальному аспекті єдності суспільства, визначення його ідентичності та інформаційного захисту світоглядних цінностей, а також – деморалізації та фрагментації населення і силової компоненти держав-противників у межах глобального інформаційного простору.

Історичні та сучасні передумови виникнення інформаційної війни охоплюють розвиток мас-медіа, поява Інтернету, глобалізацію інформаційних потоків і посилення конкуренції між державами за інформаційний вплив. Особливе місце у цьому контексті займають новітні геополітичні виклики, зокрема гібридна війна РФ проти України.

Суб'єкти інформаційних війн - це державні структури (спецслужби, інформаційні підрозділи ЗС), недержавні актори (ЗМІ, блогери, ІТ-компанії),

боти та кіберугруповання. Характерною ознакою є відсутність чіткої межі між фронтом і тилом: мішенню інформаційної атаки стає як військова, так і цивільна сфера.

Маніпуляція свідомістю досліджена як цілеспрямований вплив на сприйняття реальності громадян через викривлення інформації, апеляцію до емоцій, створення фейкових новин і вкидання пропаганди. Особливу роль відіграють соціальні мережі, що значно прискорюють розповсюдження маніпулятивного контенту.

Збройні конфлікти є не лише фізичним, а й інформаційним полем бою. На прикладі сучасної російсько-української війни простежується активне використання дезінформації, вкидів у медіа, фальшивих свідчень, фабрикацій та інших форм інформаційної зброї.

Інформаційна зброя охоплює технологічні засоби (кібератаки, віруси, бот-мережі) та психологічні методи (пропаганда, ворожі наративи, створення ілюзії підтримки тощо). В сучасних умовах усе більше значення мають алгоритми поширення вмісту в соціальних мережах, використання deepfake, AI-технологій та масове використання big data.

Інтернет став основним середовищем ведення інформаційної війни. Через нього здійснюється інформаційна інтервенція, спрямована на внутрішню дестабілізацію суспільства, посилення паніки, розкол суспільної думки та зниження довіри до інститутів влади.

Механізми та рекомендації протидії інформаційним війнам включають створення національної системи кіберзахисту, розвиток медіаграмотності населення, посилення правової відповідальності за поширення фейків, підтримку незалежної журналістики, роботу з інформаційною аналітикою на рівні державних структур, а також міжнародне співробітництво у сфері інформаційної безпеки.

Отже, щодо України здійснюється неймовірно потужна інформаційна війна, але українська влада ніколи не здійснює контрнаступальних дій, а

обмежується лише обороною. На нашу думку, наша держава повинна не лише оборонятися в інформаційній війні, а й вести наступальні дії по відношенню до агресора. Крім того, необхідним є вироблення стратегії та тактики ведення боротьби в інформаційному полі та утворити структуру, яка буде займатися аналізом та збором необхідної інформації для боротьби на “випередження супротивника.

Таким чином, дипломна робота повною мірою досягла поставленої мети - досліджено понятійно-категоріальний апарат, виявлено ключові механізми інформаційного впливу, проаналізовано актуальні загрози на державному рівні та надано практичні рекомендації щодо протидії в умовах гібридної війни. Результати дослідження можуть бути використані для формування державної інформаційної політики та підвищення рівня стійкості суспільства до інформаційних атак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Монографії, навчальні посібники, книги

1. Богуш В. М., Юдін О. К. *Інформаційна безпека держави*. – К.: МК-Прес, 2005. – 432 с.
2. Гуз А. М. *Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу: Навчальний посібник*. – К.: КНТ, 2007. – 260 с.
3. Доценко О. Л. *Психологія маніпуляції: феномени, механізми, захист*. – М.: ЧеРО, 1997. – 343 с.
4. Іванов О. *Маніпулятивні технології в мас-медіа*. – Київ: НУО “Інформаційна безпека”, 2021.
5. Литвиненко А. Г. *Кібербезпека та інформаційна війна*. – Харків: Право, 2020. – 312 с.
6. Магда Є. *Виклики гібридної війни: інформаційний вимір*. – К.: Інститут законодавства ВРУ, 2014. – 142 с.
7. Медіаосвіта та медіаграмотність: навчально-методичний посібник / за ред. І. Прокопенко. – Київ: Центр вільної преси, 2018.
8. Олексюк О. *Інформаційна війна в умовах цифрового суспільства*. – Київ: НУО “Інформаційна безпека”, 2021.
9. Почепцов Г. *Смисли і війни. Україна і Росія в інформаційній та смисловій війнах*. – Київ, 2016. – 151 с.
10. Почепцов Г. *Сучасні інформаційні війни*. – Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2015. – 497 с.
11. Rid T. *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2020.
12. Mueller R. *Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election*. – Washington: U.S. Department of Justice, 2019.

Статті з наукових журналів та збірників

- 13.Абакумов В. М. Суб'єкти інформаційних війн: поняття та види // *Форум права*. – 2009. – № 2. – С. 6–12.
- 14.Баглікова М. Інформаційні війни і Україна // *Науковий вісник Ужгородського університету*. – 2010. – Вип. 14. – С. 158–161.
- 15.Бутранець В. К. Інформаційне протиборство: поняття, суб'єкти, цілі // *Державне управління та право*. – 2008. – № 3. – С. 104–109.
- 16.Вахітов В. М. Інформаційна політика і безпека держави // *Наука і оборона*. – 2018. – № 2. – С. 25–34.
- 17.Гончарук Т. М. Інформаційна безпека та інформаційна атака в умовах гібридної війни // *Соціальні комунікації*. – 2020. – № 4. – С. 98–104.
- 18.Горбань Ю. Інформаційна війна проти України // *Вісник НАДУ при Президентові України*. – 2015. – Вип. 1. – С. 136–141.
- 19.Довгань Б. В., Мартинюк О. В. Становлення поняття інформаційної війни // *Вісник студ. наук. т-ва ДонНУ*. – 2020. – № 12. – С. 51–56.
- 20.Єфремов О. С. Вплив фейкової інформації на масову свідомість // *Психологія і суспільство*. – 2019. – № 1. – С. 56–60.
- 21.Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як глобалізаційне явище // *Вісник НУ “Львівська політехніка”*. – 2020. – № 2. – С. 56–61.
- 22.Карпенко В. Інформаційний простір як чинник нац. безпеки // *Українознавство*. – 2005. – № 3. – С. 182–192.
- 23.Коваль Н. Фейкові новини та їх вплив // *Медіапростір*. – 2020. – № 3. – С. 56–62.
- 24.Ларіончева Н. Сучасні інформаційні війни // *Політикус: наук. журнал*. – 2024. – № 1. – С. 14–20.
- 25.Ніколаєць Ю. Інфокомунікації у війні // *Сіверянський літопис*. – 2023. – № 2. – С. 140–152.
- 26.Саприкін О. Інформ. атака у ЗМІ (Євро-2012) // *Вісник Книжкової палати*. – 2013. – № 1. – С. 40–43.

- 27.Сасин Г. Інформаційна війна Росії проти України // *Грані*. – 2015. – № 3. – С. 18–23.
- 28.Ситник І. Інформаційна війна: форми та ознаки // *Науковий вісник*. – 2021. – № 3. – С. 45–52.
- 29.Смольц С. Інформаційна війна і суспільство // *Вісник КПІ. Філософія, психологія, педагогіка*. – 2011. – № 3. – С. 70–74.
- 30.Шевчук П. Протидія інформаційно-психологічній війні // *Демократичне врядування*. – 2014. – Вип. 13.
- 31.Шпиґа П., Рудник Р. Закономірності інформаційної війни // *Проблеми міжнародних відносин*. – 2014. – Вип. 8. – С. 326–339.
- 32.Шумка А., Черник П. Інформ. війна – нова форма протиборства // *Військово-науковий вісник*. – 2013. – Вип. 19. – С. 243–255.
- 33.Berinsky A. J. Rumors and Health Care Reform // *British Journal of Political Science*. – 2017. – Vol. 47, № 2. – P. 241–262.
- 34.Khaldarova I., Pantti M. Fake News and Ukraine // *Journalism Practice*. – 2016. – Vol. 10, № 7.
- 35.Tucker J. A., et al. Social Media and Disinformation: Literature Review / *Hewlett Foundation*. – 2017.

Електронні джерела, інтернет-публікації

- 36.У Криму відключили 5-ий канал і “1+1” // *Українська правда* [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/6/7017872/>
- 37.*Communication Breakdown...* // Radio Free Europe [Електронне джерело]. – <https://www.rferl.org/a/communicationlapses-russia-invasion-failures/31761259.html>
- 38.*Freedom on the Net Report* // Freedom House [Електронне джерело]. – <https://freedomhouse.org>

39. Manjoo F. Putin No Longer a Master of Disinformation // *The New York Times* [Електронне джерело]. – <https://www.nytimes.com/2022/03/02/opinion/putin-disinformation-socialmedia.html>
40. Muncaster P. Russia Admits Info Warfare // *Infosecurity Magazine* [Електронне джерело]. – <https://www.infosecurity-magazine.com/news/russiaadmits-info-warfare-mission/>
41. *Bots, Trolls and Disinformation* / NATO StratCom CoE [Електронне джерело]. – <https://stratcomcoe.org>
42. *Detecting Disinformation Campaigns* / NATO StratCom CoE [Електронне джерело]. – <https://stratcomcoe.org>
43. *Assessing Russian Activities...* / U.S. Intelligence Community [Електронне джерело]. – <https://dni.gov>
44. *Media and Information Literacy: Policy Guidelines* / UNESCO [Електронне джерело]. – <https://unesco.org>
45. Wardle C., Derakhshan H. *Information Disorder* / Council of Europe [Електронне джерело]. – <https://coe.int>
46. Верховна Рада України. Закон “Про медіа” [Електронне джерело]. – <https://zakon.rada.gov.ua>
47. Гвоздик О. Соцмережі: свобода чи маніпуляція? [Електронне джерело]. – <http://xpress.sumy.ua/article/society/5700>
48. Звіт Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [Електронне джерело]. – <https://spravdi.gov.ua>
49. Зозуля О. С. Інформаційна зброя... [Електронне джерело]. – http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2013_2_12.pdf
50. Інформаційна війна коштує Росії \$4 млрд // Ukrinform [Електронне джерело]. – <https://ukrinform.ua/ukr.news/2030605>
51. ІРРП. Медіаграмотність в Україні [Електронне джерело]. – 2022.
52. Костюк І. А. Інформаційні війни в революції [Електронне джерело]. – Київ, 2014.

- 53.Почепцов Г. Інформаційна війна як інтелектуальна [Електронне джерело]. – <http://osvita.mediasapiens.ua/material/13303>
- 54.Стадний інстинкт як інструмент [Електронне джерело]. – <http://ykrnews.com/tainstvenoe/stadnii-nstinkt-dopomaga-man-pulyuvati-masami.html>
- 55.Хмельовська О. “Айтітушки” оголосили Євромайдану кібервійну [Електронне джерело]. – <http://tyzhden.ua/News/95105>
- 56.Цуканова О. В. Інформаційні війни: вплив на суспільство [Електронне джерело]. – <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf>

Законодавчі акти

- 57.Закон України “Про медіа” від 2022 р. [Електронне джерело]. – <https://zakon.rada.gov.ua>
- 58.Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 № 964-IV (зі змінами).